

Ivana Petešić
Sali, Dugi Otok

JEZIČNA OBRADA ŠEST NOVOOTKRIVENIH GLAGOLJSKIH TEKSTOVA IZ SALI NA DUGOM OTOKU

**UDK: 003.349.2 :091(497.5 Sali) "17"
811.163.42 "17"**

Rukopis primljen za tisak 21. 02. 2011.

***Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper***

Rad se temelji na jezičnoj i stilskoj obradi šest glagoljskih kupoprodajnih ugovora koji su pronađeni u novije vrijeme, točnije 2007. godine, u mjestu Sali na Dugom otoku. Kako su brojni dosadašnji proučavatelji hrvatske glagoljice napravili velik posao u sakupljanju, obrađivanju i objavljivanju postojećih tekstova, otkriće novih izniman je događaj, koji pokazuje da njihov posao nije završen. Promatranje ovih tekstova s jezične strane i njihova usporedba s današnjim stanjem navodi na zaključak da manje zajednice bolje čuvaju svoj lokalni govor, jer se jezik u mnogočemu poklapa sa stanjem koje je opisao Božidar Finka u svojem radu o dugootočkim govorima iz 1977. godine. Sadržaj tekstova upućuje na formulaičnost pri sastavljanju pravnih dokumenata, što je i danas njihova osobina. Međutim, obrazac koji slijede tekstovi u jednom se od njih razbija. Razlog tomu jest taj da ugovor sastavlja žena, a ne muškarac, kao što je to u drugim tekstovima. Zato će upravo taj tekst na površinu iznijeti ne samo administrativne podatke nego i osobnu ispovijest žene koja se našla u neočekivanoj nevolji.

***Ključne riječi:** jezična analiza, kupoprodajni ugovori, Sali*

1. UVOD

Glagoljaška tradicija u mjestu Sali na Dugom otoku bogata je pa je do danas njezino proučavanje većim dijelom obavljeno. Preko natpisa u kamenu, zapisa različitih bratovština, kupoprodajnih ugovora i oporuka te raznih drugih dokumenata, saljska glagoljska baština neiscrpan je izvor informacija o povijesti sela Sali i njegove okolice. Iako su sakupljači i proučavatelji glagoljice u Salima napravili velik posao, očito je da njihov posao nije gotov, jer su tekstovi o kojima je riječ u ovoj obradi pronađeni u novije vrijeme. Kako su navedeni tekstovi pronađeni sasvim slučajno, nameće se zaključak da u saljskim obiteljima vjerojatno postoji još ovakvih ili sličnih dokumenata. Međutim, za moguće buduće otkrivanje novih tekstova postoji nekoliko prepreka. Prva od njih je ta što danas ne postoji stručnjak u hrvatskoj paleografiji koji je s dugootočkog područja (zasigurno bi to bila velika prednost jer je u takvom poslu ključno poznavanje terena, a i samog stanovništva) i koji bi se prihvatio ovakvog zadatka. Druga prepreka jest ta da i sami ljudi nisu baš voljni puštati (nepoznate) istraživače u svoje kuće, među dokumente koji su vjerojatno dio obiteljske ostavštine ili slično. Treća prepreka je ta da mnogi ljudi nisu ni svjesni da kod kuće imaju dokumente ili zapise na glagoljici, niti koja je njihova vrijednost. Svladavanje ovih prepreka gotovo je nemoguće, pogotovo ne na silu, pa cijelom procesu otkrivanja novih tekstova najčešće kumuje slučajnost, kao što je to bilo i kod otkrivanja ovih tekstova.

Ovih šest kupoprodajnih ugovora vrijedan su dodatak saljskoj glagoljskoj baštini najviše zbog toga što govore o konkretnim ljudima i lokacijama, pa time daju svoj doprinos ne samo literarnoj nego i povijesnoj baštini mjesta. Osim konkretnih osoba i toponima, tekstovi također otkrivaju i društvene okolnosti s kraja 18. stoljeća. Te okolnosti najbolje su izražene u tekstu 4, koji izmiče administrativnom obrascu što ga slijedi ostalih pet tekstova i pred čitatelja iznosi osobnu obiteljsku ispovijest. Jezična analiza, koja je glavni dio ovog rada, donosi specifičnosti pisma i jezika s kraja 18. stoljeća, i provedena je u skladu s proučavanjem dugootočke čakavštine kojom se bavio Božidar Finka, a koji je temeljito proučio i objasnio jezične pojave u dugootočkim govorima. Toponimi, vlastita imena i manje poznate riječi obrađeni su prema djelima Ante Armaninija i Ankice Piasevoli, koji su svojim radom na proučavanju povijesti i tradicije mjesta Sali dali golem doprinos očuvanju saljske baštine za sljedeće generacije. Njihovi radovi velika su pomoć i inspiracija svima koji se žele baviti proučavanjem Sali i Dugog otoka, kao što je to bilo i u ovom slučaju.

2. OPĆE ZNAČAJKE TEKSTOVA

Šest glagoljičkih tekstova koji su predmet ove obrade pronađeni su u Salima 2007. godine, kao dio veće skupine tekstova uvezenih u bilježnicu dimenzija 22 × 30,5 cm. Bilježnica je u prilično dobrom stanju očuvanosti, osim naslovnice koja je načeta vlagom. Hrnat je djelomično uvezen kožom, točnije, na dva mjesta su kožni kvadrati povezani špagom. Na naslovnici je zapisana godina 1764., uz natpis koji je ponešto nečitljiv radi oštećenja od

vlage, a glasi *Libro di stromanti*. Uz taj natpis dodano je ime i prezime prijašnjeg vlasnika – *Nicoletto Armanini*.

U bilježnici se nalaze tekstovi većinom na talijanskom jeziku, pisani latinicom i uredno datirani. Vremenski su omeđeni godinama 1747. (najstariji dokument) i 1853. (najmlađi zapis), no nisu poredani po datumima, već nasumično. Sadržajno, tekstovi su administrativne naravi, to jest, testamenti i izvještaji o kupoprodaji zemljišta i maslina na njima. Šest glagoljskih tekstova pronađenih unutar te bilježnice sadržajno su isto takvi pravni dokumenti – kupoprodajni ugovori.

Glagoljski tekstovi uvezeni su u bilježnicu zajedno s ostalima, i to T1¹ između 6. i 7. lista, T2 između 11. i 12. lista, T3 i T4 između 12. i 13. lista, te T5 i T6 između 13. i 14. lista. Dimenzijama su nešto manji od talijanskih tekstova. Svaki od šest listova presavijen je napola te tako uvezen, a s obzirom na ostale vidljive uzdužne i poprečne tragove savijanja, najvjerojatnije su ti listovi prethodno bili savinuti još nekoliko puta. Svaki list na poledini ima i natpis na talijanskom jeziku koji ukratko objašnjava o čemu je riječ u tekstu, i koji funkcionira kao neka vrsta podsjetnika. Ovdje će biti ti navedeni natpisi, uz njihov prijevod s talijanskog jezika:

T1: *Recenda dei olivari del miha mattuli in grasich* → Primka o maslinama Mihe Mattulija u Grašišću²

T2: *Recenda delle due piante di ollive di stivagne pogle di miha mattoli* → Primka o dva stabla masline u Stivanjem polju Mihe Mattolija

T3: *Recenda della frane duorniza di olive* → Primka Frane Dvornića o maslinama

T4: *Scritura di Luccia Smalapoua di una pianta di olive di stiuagne pogle* → Spis Lucije Smolapove o jednom stablu masline u Stivanjem polju

T5: *Scritura di matio Mihin di tre piante di olive di stiuagne pogle* → Spis Matije Mihina o trima stablima masline u Stivanjem polju

T6: *Recenda della pianta di olive di matia pazina di carseuane pogle* → Primka o jednom stablu masline Matije Pazina u Krševom polju

Pri pomnijem pregledu talijanskih tekstova u bilježnici uočeno je da većina tekstova koji su pisani glagoljicom ima svoj talijanski prijepis, tj. isti ili proširen tekst na talijanskom jeziku, što dovodi do zaključka da su glagoljički tekstovi 'originali', a da su talijanski prijepisi naknadno napravljeni. Takva praksa pri verificiranju dokumenata nije novost, već uobičajeni čin, potvrđen i kod drugih glagoljskih tekstova administrativne naravi s Dugog otoka. Naime, budući da na otocima nije bilo javnih bilježnika, tu su funkciju obnašali mjesni svećenici, koji bi napisali dokument i slali ga u Zadar, gdje bi ga administracija prevela na talijanski jezik (Grbin, 1996).

Svaki glagoljski tekst ima datum, i to:

T1: 1780 na 21 decenebra Sale (21. prosinca 1780.)

¹ Radi ekonomičnosti u daljnjem tekstu svaki će glagoljski tekst biti obilježen slovom T i brojem koji odgovara broju teksta na fotografijama (npr. T1). Sukladno tome redak pojedinog teksta bit će obilježen slovom R i pripadajućim brojem

² Svi toponimi i vlastita imena obrađeni su u Dodatcima 3 i 4.

T2: 1783 na 5 marča Sale (5. ožujka 1783.)

T3: 1781 na 1 mae u Sali (1. svibnja 1781.)

T4: 1783 na 16 marča Sale (16. ožujka 1783.)

T5: 1783 na 1 marča Sale (1. ožujka 1783.)

T6: Sale dan 21 febrara 1783 (12. veljače 1783.)

Prvih pet tekstova (T1, T2, T3, T4 i T5) pisani su jednim rukopisom, a autor je don Ante Ušalj, dok je T6 pisao don Petar Vodopija. Pisani su tzv. kancelarijskim kurzivom, koji je vrlo uredan i čitljiv. Tekstovi su kod oba autora pisani preko cijele stranice, a riječi se prekidaju kada se dođe do kraja lista i nastavljaju se u sljedećem retku. Nema interpunkcijskih znakova, jedino se u T6 riječi odvajaju točkom prije i nakon svake riječi. U svim tekstovima riječi su većinom pisane skupa s enklitikama, npr.:

T1: *umistu* (R3), *nadidini* (R4), *tonapodanku* (R5)

T2: *anazemli* (R3), *sazjuga* (R4), *sazbure* (R5)

T3: *uogradi* (R3), *spulenta* (R8)

T4: *damene* (R4), *asada* (R6),

T5: *smoimi* (R2-3)

T6: *smojin* (R2), *nakrševanu* (R4), *sazmorca* (R9)

Što se tiče samih tekstova, primijećene su stanovite pogreške na grafijskoj razini, što se može pripisati brzopletosti ili nedovoljnom poznavanju glagoljskog pisma.

3. NEPRAVILNOSTI I NEDOSLJEDNOSTI U TEKSTOVIMA

U T1 opažene su nedosljednosti u pisanju znakova **ŧ** i **ħ**. Naime, u riječi *decembra* (R1) znakom **ŧ** obilježava se fonem *c*, no kasnije u R2, isti se znak koristi za fonem *h* u riječi *Miha*. Također, u R4, znak **ħ** koristi se za *h* u riječi *moih*, a u riječi *starih* imamo korištenje znaka **ŧ** za fonem *h*.

U svim tekstovima primjetno je da nema različitog bilježenja fonema *č* i *ć*, već da se oba obilježavaju znakom **ŧ**. (Primjeri: T1 R4-*Grašišću*, R8 i R9-*Dvornića*, *Marčina*, T2 R7-*naplaćena*, *braća*).

Nedosljednosti u obilježavanju fonema *j* su mnogobrojne pa će ovdje biti iznesene samo ukratko:

- U većini riječi fonem *j* se ne obilježava (T1 R2-*prodaen*, R4-*moih*, R7 *prodae*, T2 R2-*prodaemo*, R4-*opatie*, R9-*kako e*, T4 R3-*moih*, R6-*prodaen*, R8-*opatie*, T5 R3-*prodaen*, itd.)
- Obilježavanje fonema *j* znakom **ħ** prisutno je u T3 (*mejaši*) i T6 (*opatiije*)
- Slog *ju* obilježava se znakom **ŧ** u T2 i T3 (*sazjuga*)
- Slog *ja* obilježava se znakom **ħ** u T6 (*Jagića*)

Potrebno je istaknuti da u svim tekstovima, osim T6, nema obilježavanja fonema *lj* već se u riječima koje ga sadrže bilježi samo fonem *l*, npr. *polu*, *zemli*, *ludi* itd. U T6 fonem *nj* se obilježava kao *n+j* (R9 *donju*), dok se fonem *lj* obilježava znakovima **ħ**+**ħ** (R9 *polja*).

U svim su tekstovima zapažene pravopisne pogreške, pa se u nekih riječi slova ispuštaju ili zaboravljaju napisati npr. T1 R14- *u vri*, umjesto *u viri* kako stoji u T2, T2 R5-*bih* umjesto *bihi* kako stoji u T5, T2 R10-*ogora* umjesto *ozgora*³ kako stoji u T4, T3 R10-*napaćen* umjesto *naplaćen* kako stoji u T2. Sve ove tekstove pisao je isti pisar (don Ante Ušalj) pa je vrlo lako moguće da se radi o pogreškama pri pisanju pošto se krivi oblici ne ponavljaju dosljedno kroz tekstove.

4. NEKA FONOLOŠKA OPAŽANJA

4.1. Refleks jata

O refleksima jata na dugootočkom području najopširnije je pisao Božidar Finka u svom radu *Dugootočki čakavski govori*. Prema njegovim zaključcima, jat se u Salima reflektirao u *e* ili *i*, pa takvi oblici i danas prevladavaju na saljskom području. U ovim glagoljskim tekstovima većinom su zastupljene riječi koje su primjer ikavskog refleksa jata: *mistu*, *didini*, *viru*, *posli*, *potribi* itd. U T3 i T6 posebno je zanimljiva imenica *dil* (T3 R7 i T6 R7), za koji Finka govori da ima i ikavski i ekavski refleks jata na saljskom području, i to ikavski u obliku glagola (*diliti*, *podiliti*), a ekavski u obliku imenice (*del*) (Finka, 1977). Kako je u ovim tekstovima zapisan ikavski refleks, moguće je da značenje te riječi nije *dio*, nego da je *dil* zapravo glagolska imenica u značenju *djeljenje* ili *podjela*.

4.2. Slogotvorno *r*

Slogotvorno *r* pojavljuje se u četiri riječi, i to u T1 R12 (*tarse*) i T4 R11 (*smarti*) i T3 R4 (*eparka*) i T1 R15 (*potvarduen*) i predstavlja začudan odmak od norme u saljskom govoru. Kako ističe Finka u svojem radu, Sali spada u skupinu sela na Dugom otoku u kojoj se slogotvorno *r* pojavljuje u obliku jednakom u standardnom jeziku – *prst*, *smrt*, *krv*, dok se u selima Božava, Soline i Dragove (SZ strana Dugog otoka) pojavljuju oblici u kojima se slogotvorno *r* reflektiralo u *ar* – *parst*, *smart*, *karv*. Zašto se ovi oblici pojavljuju u tekstovima koji su nedvojbeno sa saljskog područja i koje su pisali saljski župnici, nemoguće je procijeniti.

5. MORFOLOŠKE POSEBITOSTI

5.1. Imenice

Posebnost u sklanjanju imenica u dugootočkim govorima jest nepoznavanje duge množine pa imenica *sin* u nominativu množine glasi *sini* (umjesto *sinovi*, u T4).

³ *Ozgora* je prilog u značenju odozgo.

Kod imenice ženskog roda *maslina*, u genitivu množine koristi se oblik *maslin*, bez dočetnog *-a*. Ovaj se primjer može naći u gotovo svim tekstovima i u skladu je s nastavcima za taj padež imenica ženskog roda koje završavaju na vokal *a*, a koje je naveo Finka.

Zanimljiv je instrumental jednine ženskih imenica koji se u T6 tvori nastavkom *-on* (*ženon, svastjon, Justinon*), a za koji Finka navodi uobičajeni nastavak *-un*.

Postoje i neke pogreške u deklinaciji imenica, za koje se ne može točno odrediti jesu li posljedice pisareva nepoznavanja gramatičkih pravila ili obične pogreške pri pisanju. Navest ćemo ovdje te primjere i pokušati ih obrazložiti.

- T1 *u tarse-* ovaj primjer je malo teže razjasniti jer je riječ koja dolazi prije njega nečitka, no može se pretpostaviti da glasi '(...) *da se ima pošešati u tarse u Čuhu* (...), te da sintagma *u tarse* označava mjesto, te bi tu trebao doći lokativ (*trsju* ili *tarsju*), no čini se da je ovdje označavatelj lokacije akuzativ. Moguće je, ipak, da riječ *tarse* nije zbirna, već opća imenica (*trs*, m. r. nom. jed.) pa bi *tarse* bio pravilan oblik za akuzativ množine (treba uzeti u obzir već spomenuto nepoznavanje duge množine u dugootočkim govorima)
- T1-*po štimi dobrih ljudi*-nominativ množine umjesto genitiva, trebalo bi biti: *po štimi dobrih ljudi*, međutim, Finka navodi da se fonem *i* slobodno varira s fonemskom skupinom *ih* u genitivu množine pridjeva muškog roda uz promjenu naglaska: *dobrîh - dobrî*
- T2- *maslin stupi dva* i T5-*maslin stupi tri* – u oba primjera korišten je fonem *i* za tvorbu genitiva množine imenice *maslina*. Korištenje ovog nastavka opravdano je budući da se izražava količina ili mjera (Finka, 1977), a u tim slučajevima imenice muškog roda u genitivu množine preuzimaju nastavak *i* svojstven deklinaciji imenica ženskog roda koje završavaju na konsonant.
- T2-*i bih štimane ove maslina* - nominativ jednine umjesto nominativa množine, trebalo bi biti: *ove masline*. Nije moguće opravdati ovaj postupak pa je ponovno riječ o pogrešci pisara.

5. 2. Zamjenice

U tekstovima najučestalija je upotreba osobnih zamjenica, što je u skladu sa stilom tekstova, tj. njihovom administrativnom svrhom. Tako svi tekstovi počinju sintagmom "*Kada ja...*", što je onodobna konvencija u pisanju dokumenata u kojima stranka nešto izjavljuje.⁴

Od ostalih zamjenica prisutni su čakavski oblici odnosnih zamjenica koji glase *ča*, *ki* (*koi* –nominativ množine, m. rod) i *ku* (*koju* – akuzativ jednine, ž. rod) (T1, T3), no odnosna zamjenica *koi* upotrebljava se i u štokavskom obliku pa u T4, T5 i T6 nalazimo oblike *koje*, *koja*, *koe* i *koi*. Još su prisutne i posvojne zamjenice (*moih*, *moga*, *moe*), te neodređena zamjenica *sav* (svih - gen. množ. m. rod).

⁴ Slične formulacije nađene su u još nekim saljskim dokumentima koje je proučavao Nedo Grbin, pa on navodi *Ušaljev natips* koji počinje riječima "*Kada ja dom Jur(aj)...*" i *Lašov župe Sali* (oko godine 1630.) u kojem na str. 148. stoji: "*Kada ja parohijan od Sali...*"

5. 3. Pridjevi

Pridjevi se u tekstovima uglavnom sklanjaju prema pripadajućoj imenici, samo što je red riječi poremećen: pridjevi obično dolaze poslije imenice pa nazimo primjere: *u polu Stivana* (u Stivanjem polju), *u ogradi Burmetioe* (u Burmentinoj ogradi), *na zemli Pelegri-novoe* (na Pelegrinovoju zemlji) itd. U ovakvim posvojnim oblicima pridjeva također je zapažena jedna posebitost u prije spominjanom bilježenju fonema *j*, i to znakom za fonem *e*.

5. 4. Glagoli

U tekstovima se najčešće upotrebljava prezent i trpni oblici glagola u imperfektu. Prezent glagola *prodavati* dolazi u svim tekstovima, u tekstovima 1, 3, 4 i 5 u jednini (jedan je prodavač), a u tekstovima 2 i 6 u množini. Jedino što odskaae od norme, jest upotreba tog glagola s vremenskim prilogom *kada*, pa u svim tekstovima nalazimo sintagme poput "*Kada ja Miha Matu prodaen...*", što je pak onodobna konvencija administrativnog stila. Kod glagola u prezentu prisutna je i promjena glasa *m* na kraju riječi u glas *n*, kao jedan od adrijatizama karakterističnih za čakavsko narječje, pa nalazimo ovakve primjere: *prodaen* (T1, T3, T4, T5), *činin*, *potvarduen* (T1), *san* (T4).

Prezent glagola *činiti* (T1 *činin*) posebno je zanimljiv jer dolazi u funkciji glagola "*na-praviti*" ili "*pisati*". Kontekst u kojem se taj oblik pojavljuje, razjašnjava problem: rečenica glasi: "*Ja don Ante Ušal, kapelan pišen u v(i)ri a ja Mih(a) potvarduen i činin križ*" – može se zaključiti da je Miha bio nepismen, jer se u tekstu nalazi nacrtan križ pored ove zadnje riječi, tj. Mihin potpis. Upotreba glagola *činiti* umjesto po smislu odgovarajućega glagola (ovdje bi to bio *pišem* ili *radim*) česta je i danas u Salima, pa se kaže npr. "*činim kolači*" umjesto "*radim/pečem kolače*" i slično, a uzrok tome može se tražiti u utjecaju talijanskog jezika na ovo govorno područje te, prema tome, u uporabi talijanskoga glagola *fare* (raditi, činiti) kao glagola koji je označavatelj neke fizičke radnje (npr. *Ho fatto i biscotti – Napravila sam kolače*).

Drugi po čestoti upotrebe su trpni oblici glagola u imperfektu, pa u svim tekstovima nalazimo oblike kao što su: *bihu štimane*, *bihu naplaćena*, *i bi štimana*, *bi naplaćen* itd.

Perfekt se javlja u samo jednom primjeru - u tekstu 1 u obliku *su kupili*.

U tekstu 4 zanimljiva je upotreba infinitiva u obliku *da+prezent* (*nete da hrane*), što nije primijećeno ni u jednom drugom tekstu. U ovom primjeru nije neobičan samo infinitivni oblik, nego i potpuna redukcija glasa *ć* u *t* kod glagola *nete*, što je primijećeno i u nekim drugim tekstovima⁵ sa saljskog područja, no pretežno u tvorbi futura prvog, kada se kod pomoćnog glagola *htjeti* u nenaglašenom obliku umjesto glasa *ć* bilježi glas *t*.

⁵ Ovakvi oblici prisutni su i u *Govorenju od posluha*, zbirci propovijedi na glagoljici iz 18. stoljeća.

5. 5. Prijedlog *s/sa*

U gotovo svakom od šest tekstova (u svima osim u T4) javlja se prijedlog *sa* u obliku *saz*, no samo kad je vezan uz imenice koje označavaju strane svijeta: *saz uga/saz juga* (T1, T2, T3), *saz bure* (T2, T5), *saz eaparka*⁶ (T3). Finka ukazuje na tu pojavu u svojim dugoočkim govorima, no ne daje detaljnijeg objašnjenja, već samo navodi ovaj oblik prijedloga *sa* uz strane svijeta. Zanimljivo je da se glas *z* u prijedlogu *saz* ne udvostručuje kada uz njega dolazi imenica *zmorac* (u značenju *sjeverozapad*) pa on tada glasi *sa* (*sa zmorca*, T1, T6), iz čega se može zaključiti da je prijedlog *sa* svoj oblik *saz* dobio preuzimanjem fonema *z* upravo iz oblika '*sa zmorca*', te se analogijom dalje proširio i na označavanje drugih stana svijeta.

6. STILSKA OBILJEŽJA

U vremenskom razdoblju u kojem su nastali ovi tekstovi Sali su bile pod upravom Mletačke Republike, čemu svjedoče talijanski tekstovi u bilježnici kao dokumenti koji su verificirane verzije glagoljskih originala. Stoga nije teško zaključiti da se u leksiku nalazi i određen broj talijanizama, kao što ih ima i danas u govoru stanovnika Sali. Takve riječi su: *kulfini/kunfini* u značenju *međaši* (za ovu riječ možemo reći da supostoji s njezinom hrvatskom varijantom pošto se pojavljuje u dva navrata (T1, T5), a riječ *međaši/mejaši* četiri puta (T2, T3, T4 i T6). U T5 koristi se riječ *pulente* (*de pulente*), u značenju *zapad* (strana svijeta), i to prema nazivu vjetra koji puše s te strane (*pulenat*).

Svi tekstovi pisani su strogim administrativnim stilom i ne odmiču se od njega te svaki tekst ide ovim redom: ime onoga tko prodaje, koliko maslina prodaje, kome se prodaju, gdje se nalaze, koji i čiji posjedi omeđuju ogradu u kojoj se nalaze masline na prodaju, tko je bio svjedok i tko je napisao taj ugovor. Redovite su izjavne sintagme na početku dokumenta ("*Kada ja...*"), te sintagme kojima se potvrđuje autor napisanog ("*Pisah ja don Ante Ušalj...*") koje stoje na kraju svakog teksta. U svim tekstovima stoje konstrukcije "*dobri ljudi*" uz imena onih koji su "*štimali*" ograde, to jest procjenjivali ih pri diobi, pa je moguće pomisliti da se radi o stvarnim osobinama koje su se pripisivale "*štimadurima*", međutim, riječ je o još jednoj konvenciji, kao što je to navela Ankica Piasevoli u svom *Rječniku govora mjesta Sali*.

Jedini tekst koji se odmiče od navedenog administrativnog obrasca jest T4 i to ga čini najintrigantnijim tekstom. U tom tekstu riječ je o ženi, Luci Smolapovoj, koja prodaje "*jedan stup maslin*". Neobičnost ovoga teksta je u tome što Luce navodi i razlog zašto prodaje svoju maslinu: njezini sinovi Luka i Gašpar ne žele ju hraniti u njenoj starosti, pa ona prodaje maslinu da bi imala od čega živjeti. Luce također navodi i ovlaštenje po kojem ona

⁶ U riječi '*eapr*k' fonem *e* zapravo je način bilježenja fonema *j*, pa riječ glasi *japr*k što je i danas korištena riječ za jugozapad na Dugom otoku. U ovoj riječi ponovno je prisutan refleks sonantnog *r* u glasovnu skupinu *ar* (*epark* – *japr*k) koja nije karakteristična za saljski govor.

smije prodati tu maslinu: ona je gospodarica svega poslije smrti muža joj Antona. Na kraju teksta Luce se još jednom opravdava za to što prodaje maslinu i govori da je "...u velikoe potrebi...". Nekoliko je neobičnosti u ovom tekstu:

- **opravdavanje:** Ni jedan prodavač u ostalim tekstovima ne navodi razlog zbog kojeg se odlučio prodati svoje masline, dok se u ovom tekstu na dva mjesta spominje da je vlasnica u nevolji i da se nema čime hraniti. To je moguće objasniti činjenicom da je Luce jedina "prodavačica", tj. žena, dok su u ostalim tekstovima prodavači muškarci. Uzimajući u obzir vrijeme nastanka ovog teksta te položaj žene u zajednici u to doba, može se zaključiti da se Luce opravdava upravo zato što je žena, to jest da zajednica ne bi pomislila kako ona prodaje zemlju iz hira, ističe da je prodaje iz stvarne potrebe.
- **nasljedstvo:** Luce navodi da je ona gospodarica svega nakon smrti muža Antona, što je vrlo neobično, jer ima dva sina (Luku i Gašpara), koji bi uz majku (ili samo isključivo oni) trebali biti nasljednici očeva imanja. Moguće je da su Gašpar i Luka njezini sinovi iz prvog braka pa da zato nisu Antonovi nasljednici.
- **obiteljski odnosi:** Ako Luka i Gašpar ipak jesu Antonovi sinovi, onda se zasigurno nešto ozbiljno dogodilo između sinova i roditelja kad se otac odlučio da cijelu svoju imovinu ostavi svojoj ženi. Očito se ta (moguća) svađa nikad nije razriješila, jer sinovi ne žele brinuti o svojoj majci koja je stara.

Očigledno je da ovaj tekst izlazi iz onodobnih konvencija administrativnog stila i oslikava položaj žene na otoku na kraju 18. stoljeća koja se morala u jednom ozbiljnom dokumentu opravdavati zato što prodaje svoju zemlju, kako bi sačuvala svoj ugled u selu.

7. ZAKLJUČAK

Zemljoradnja i maslinarstvo oduvijek su bili važne gospodarske grane, kako u Sali, tako i na cijelom Dugom otoku. Ovi kupoprodajni ugovori iz 18. stoljeća svjedoče o preciznosti kojom su ljudi pristupali prodaji svojih najvećih dragocjenosti – zemlje i maslina. Glavni akteri u tekstovima su kupci, prodavači, jamci, "štimaduri" i svjedoci, iz čega možemo izvući podatke o pravnom sustavu na saljskom području u tom vremena. Jezična analiza, s druge strane, govori o živom jeziku iz tadašnjeg vremena, začinjenom talijanizmina, pa se iz njega mogu iščitati i razni utjecaji na njega. Kao što ni jedan stari tekst nije u potpunosti u skladu s normom, tako i ovi tekstovi odaju neke specifičnosti, što svjedoči to tome da je jezik živa tvorevina koja se neprestano mijenja i kojoj vrijeme i mjesto daju oblik i zakonitosti, ali isto tako posebnosti i originalnost. Stilska obilježja govore o jednostavnosti i funkcionalnosti tekstova, kao i o sistematičnosti i detaljnosti, što su i danas odlike administrativnoga funkcionalnog stila. Pismo pak, odaje vještu ruku popova glagoljaša koji su u svim područjima svoje djelatnosti imali prosvjetiteljsku i praktičnu funkciju, kao i funkciju čuvara narodne baštine.

Danas, kada je većina glagoljskih tekstova otkrivena i proučena, otkriće novih, dosad nepoznatih tekstova nije samo jedinstveno iskustvo već i pokazatelj da je hrvatska glagoljska baština gotovo neiscrpan izvor novih saznanja o hrvatskom jeziku i pismu kroz vrijeme.

DODATAK 1
TRANSLITERACIJA

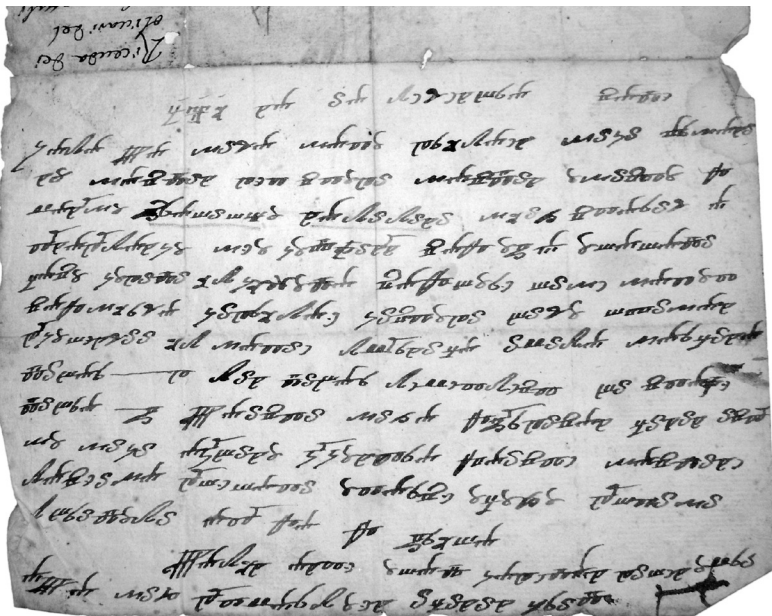
NAPOMENE:

- interpunkcijski znakovi stavljeni su prema smislu
- dijelovi teksta koji su nečitljivi označeni su donjom crtom, (_____)

TEKST 1

1780 na 21 decembra Sale

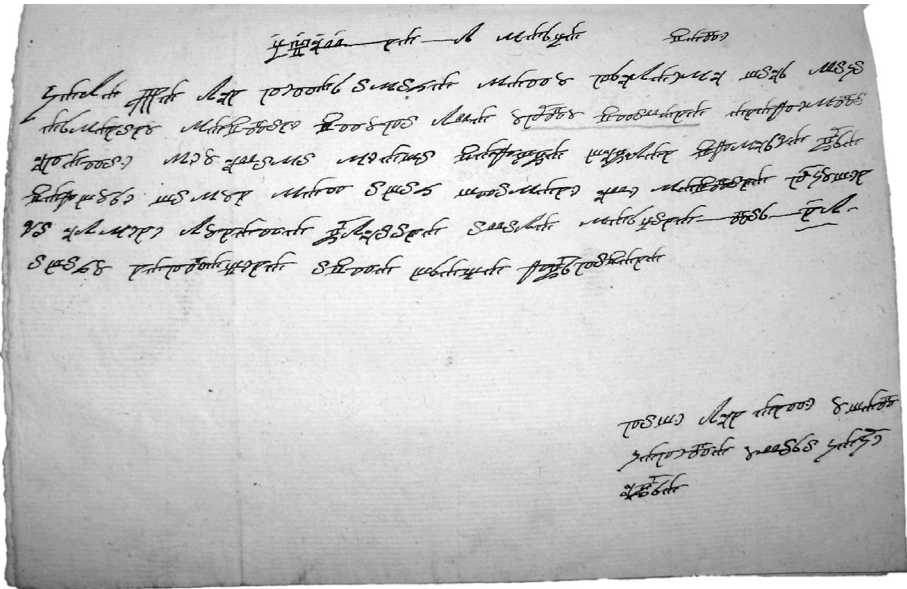
Kada ja Miha Matu prodaen Miki Armaninu maslin pet stupi maslin u mistu zvanomu Grašišću na didini moih starih a to na podanku meu kulfinon saz uga u šašali. Ča su kupili od Kožula. Saz bure Šime Matut. Sa zmorca ku prodae. Ki stupi bihu štiman po kušencii od Matie Dvornića i Vida Marčina libar 90 din libar devetdeset sta_e libar 4. Ja isti Miha zgorpisan činin istomu Miki ako bi nuko kuntra za iste masline da se ima pošešati u tarse u Čuhu po štimi dbri ludi a to za 9 groša. Ja, don Ante Ušal kapelan pišen u vri, a ja, Mih potvarduen i činin križ.

TEKST 2

1783 na 5 marča Sale

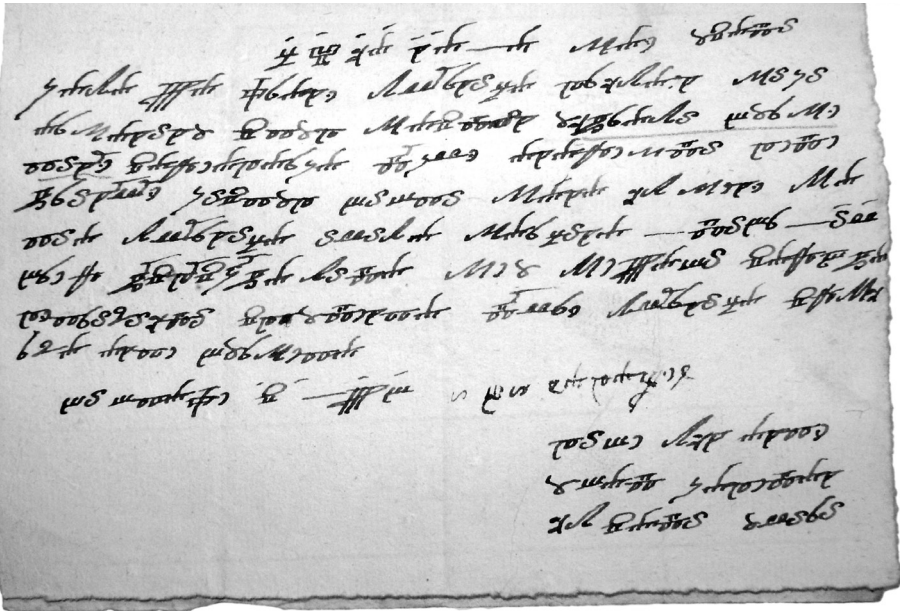
Kada ja don Petar i Miha Matu prodaemo šior Miki Armaninu maslin stupi dva u polu Stivana a na zemli opatie meu ovami meaši: saz juga bogdan, s zmorca gora, saz bure Šimun Mat. I bih štimane ove maslina pokušenci od mene, Dunata Godoiina i Vida Marčina lir 71. I bihu naplaćena ista braća zgorpisana. Piše don Ante Ušal kapela, u viri kakoe ogora.

TEKST 3

1781 na 1 mae u Sali

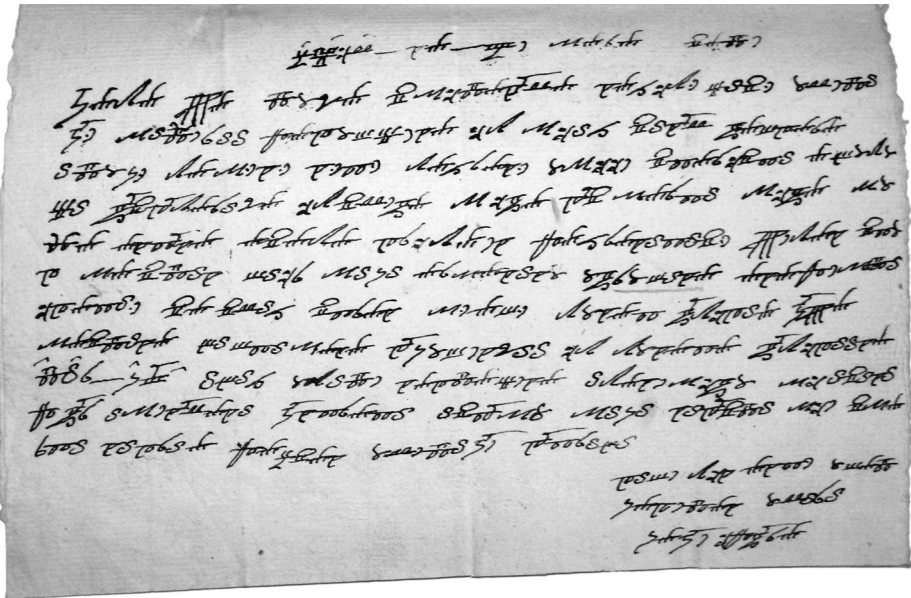
Kada ja Frane Dvornića prodaen Miki Armaninu stup maslin u ogradi Burmetinoe saz eaparka lokve a na zemli Pelegrinovie ki stup bi štimana od mene Matia Dvornića i Vida Marčina libr 23 brez gosposkoga dila. Meu mejaši: saz juga perticioli, s pulenta Lovre Dvornića, s zmorca Ante Burmeta. Bi _____ i bi napaćen. Piše don Ante Ušal kapelan, od Sali u viri

TEKST 4

1783 na 16 mara Sale

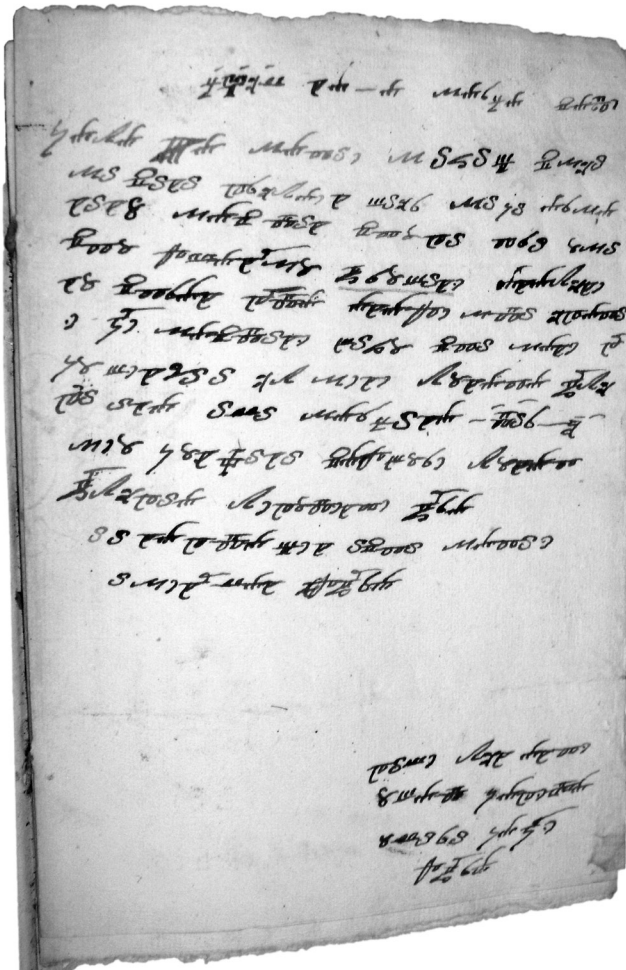
Kada ja Luca Smolapova nahodeći se u velikoe mižerii, zapušćena od moih sinov Gašpara i Luke, da mene nete da hrane u mooe starosti, a budući gospodarica od svega moga, po smarti moga muža Antona, a sada prodaen za hraniti se jedan stup maslin šior Mihi Armaninu u Grušina, a na zemli opatie, sa svih stran meaše Dunat Godopia. Koja maslina bi štimana pokušencii od Dunata Godopiina lir 40. I bih u dile naplaćena. I da nemogu moi sini zgor imenovani kontrati istomu Mihi ni posli moe smarti, ni pria, zač san u velikoe potrebi. Piše don Ante Ušal kapelan, u viri, kakoe ozgora

TEKST 5

1783 na 1 marča Sale

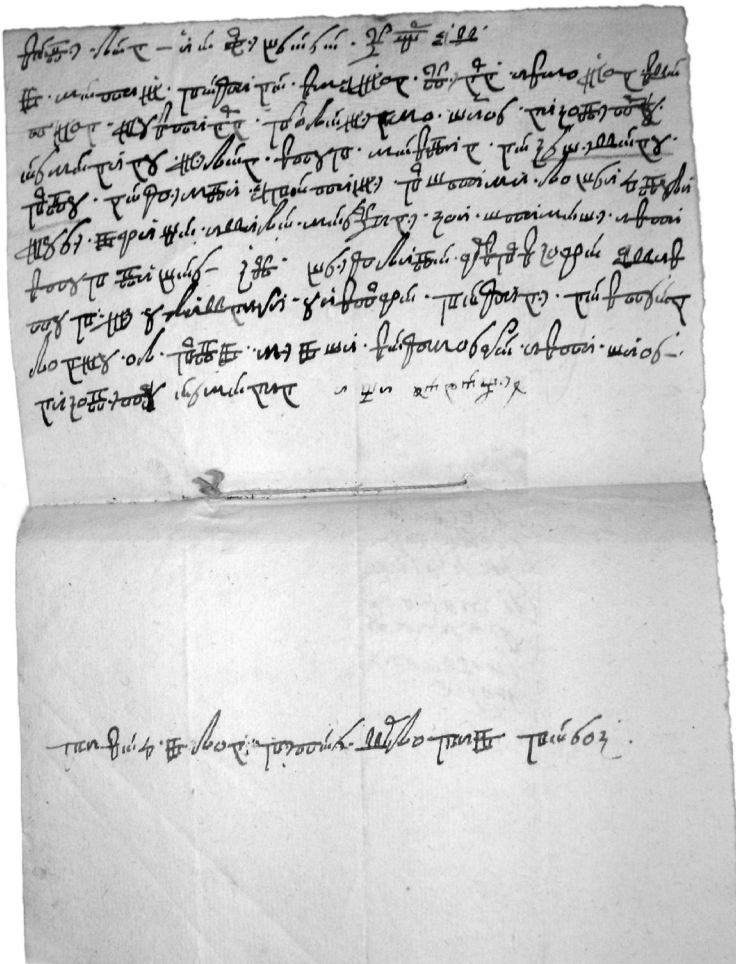
Kada ja Mate Mihić s moimi sini prodaen šior Miki Armaninu maslin stupi tri u mistu zvanomu Grušine, a na donenu stran pola, a na zemli opatie. Koje masline bihu štimane po kušencii od mene, Dunata Godopiina i Vida Marčina lir 80. Meu kunfini: saz bure Dunat Godopia, de pulente gora. I bi naplaćen isti Matie imenovan zgora. Piše don Ante Usal kapelan, u viri, kakoe ozgora

TEKST 6

Sale dan 21 febrara 1783

Ja Matij Pazina s mojon ženon i smojon svastjon Justinon prodajenmo šior Nikoletu Armaninu jedan stup maslin na Krševanu polu, a na zemli opatije, po štimi dobrih ludi Jure Jagića i Vida Marčine koi štimaše isti stup libar 47. Brez dila gosposkoga. Ovi stup _____ u divnici u istoga Pazine na stran donju od polja. Mejaši: sa zmorca isti šior Nikoletu Armanin bi napačen. Pisah ja, don Petar Vodopija, parok

DODATAK 2

MANJE POZNATE RIJEČI⁷

didina ž. r. – djedovina

japrak m. r. – jugozapad

mižerija ž. r. – bijeda

pulenat m. r. – zapad

štimaduri m. r. mn. – procjenjivači pri diobi imanja

štimati – procijeniti, cijeniti

stupi m. r. mn. – maslinova stara, visoka stabla

zgora – pr. odozgo, iznad, povrh

zmorac m. r. – sjeverozapad

kuntra – najvjerojatnije prema talijanskom prilogu *contrario* u značenju suprotan, nepovoljan. U tekstu se ova riječ spominje u smislu "*ako bi netko bio protiv*".

DODATAK 3

TOPONIMI⁸

Tekst 1

GRAŠIŠĆE – polje jugoistočno od Sali

ČUH – polje na jugoistočnom djelu otoka, krajnji dio

Tekst 2

POLJE STIVANA – Stivanje polje, jugozapadno od Sali nazvano prema crkvi sv. Ivana izgrađenoj u 11. stoljeću

Tekst 3

OGRADA BURMETINA – polje jugoistočno od Sali, u sklopu polja Dočić

Tekst 4

GRUŠINA – polje sjeverozapadno od Sali, u sklopu Stivanjeg polja

Tekst 6

KRŠEVANE POLJE – Krševanje polje, zapadno od Sali

⁷ Prema: Ankica Piasevoli, *Rječnik govora mjesta Sali na Dugom otoku oliti libar saljskih besid*, Ogranak Matice hrvatske, Zadar, 1993

⁸ Prema: Ankica Piasevoli, *Saljska intrada, nazivlje po djedovima našim*, Matica hrvatska, Zadar, 1999.

DODATAK 4

VLASTITA IMENA

Armanin(i) (Mika) – prezime Armanini u Salima prvi put se spominje godine 1650. te je prisutno sve do današnjih dana

Burmeta (Ante) – prvi put se spominje godine 1650., a zadnji 1859.

Dvornić (Matia, Frane i Lovre) – prvi spomen ovog prezimena datira iz popisa godine 1608., no gubi se u 19. stoljeću

Godoiia (Dunat) – varijanta prezimena Vodopija

Jagić (Jure) – godine 1725. prvi spomen ovog prezimena u Salima, postoji i danas

Kožul – spominje se na popisu godine 1608., a gubi se u 19. stoljeću

Marčina (Vid) – najvjerojatnije varijanta prezimena Marčunja ili Marčinja, koje je bilo prisutno u Salima od sredine 17. do početka 19. stoljeća

Matu(l) (Miha) – varijanta prezimena Matulić, prisutno u Salima u 17., 18., i 19. stoljeću

Mihić (Mate) – izvedeno iz prezimena Muhić koje se prvi put spominje u Salima u 16. stoljeću, a koje je i danas prisutno

Pazina (Matija i Justina) – javlja se u 17. stoljeću, danas ga nema u Salima

Smolapov (Luca, Gašpar, Luka, Anton) – najvjerojatnije varijanta prezimena Smoljan (Smoljanić) koje je postojalo u Salima već u 15. stoljeću, no nestaje u 19. stoljeću.⁹

Ušal, don Ante – kapelan, od 1772 do 1784. godine, umro 1813. godine

Vodopija, don Petar – paroh od 1783 do 1789. godine¹⁰

⁹ Podatci o prezimenima u Salima preuzeti su iz knjige *Stanovništvo Sali na Dugom otoku od davnine do kraja 20. stoljeća* Ante Armaninija, Zadar, Matica hrvatska, 2001

¹⁰ Podatci o svećenicima preuzeti su iz članka don Leonarda Finke pod nazivom "Svećenici Saljani i saljski župnici i kapelani" iz knjige *Župa Sali : o 400. obljetnici dogradnje župne crkve svete Marije : 1581-1981.*, uredili Nedo Grbin i Srećko Frka-Petešić, Sali, Župni ured, 1981.

LITERATURA

- Ante Armanini, *Stanovništvo Sali na Dugom otoku od davnine do kraja 20. stoljeća*, Matica hrvatska, Zadar, 2001
- Nedo Grbin, "Saljske glagoljske oporuke", *Domaća rič* 3, Matica hrvatska, Zadar, 1996, str. 85-92
- Božidar Finka, "Dugootočki čakavski govori", *Hrvatski dijalektološki zbornik* 4, 1977
- Leonard Finka, "Svećenici Saljani i saljski župnici i kapelani", članak u: *Župa Sali : o 400. obljetnici dogradnje župne crkve svete Marije : 1581-1981.*, uredili Nedo Grbin i Srećko Frka-Petešić, Sali, Župni ured, 1981
- Ankica Piasevoli, *Rječnik govora mjesta Sali na Dugom otoku oliti libar saljskih besid*, Matica hrvatska, Zadar, 1993
- Ankica Piasevoli, *Saljska intrada, nazivlje po djedovima našim*, Matica hrvatska, Zadar, 1999

NEWLY FOUND GLAGOLITIC TEXTS FROM THE PLACE OF SALI ON DUGI OTOK

Summary

This paper is based on the linguistic analysis of six, newly found Glagolitic texts from Sali on the island of Dugi otok. The texts were found in 2007, and they were in the possession of a family from Sali. They were bound in a notebook which contained purchase contracts and last wills and testaments mostly written in Italian.

The six Glagolitic texts analyzed in this work are contracts which document olive purchases, and they were written according to administrative conventions of the time, i.e. besides giving the exact location of olive trees, they also contain the names of witnesses, the so called "*štivaduri*", as well as the value of each transaction. Each text follows a certain pattern according to which we can recognize administrative style conventions of that time; however, in one of the texts (T6) a strange shift from the administrative norms of the time was found, i.e. it contains not only information about olive trees, their sellers and buyers, but it also shows the social status of women in Sali at the end of the 18th century. The greatest value of these texts lies in the fact that they testify about the language of the time in which they were written, which is the base of this work. The discovery of these texts is not only a valuable contribution to the Glagolitic heritage of Sali, but it is also proof which shows that there must be more, still undiscovered, texts like this in Sali, which would further testify to the Glagolitic livelihood of Sali in the past.

Key words: *Sali, the Glagolitic script, purchase contracts*

I TESTI IN GLAGOLITICO RECENTEMENTE RICUPERATI A SALI, L'ISOLA LUNGA

Riassunto

Il presente lavoro si basa sull'analisi linguistica di sei testi in glagolitico, recentemente scoperti a Sali, sull'Isola Lunga. La scoperta si ebbe nel 2007 quando presso una famiglia di Sali fu trovato un taccuino piuttosto grande, contenente i sei testi rilegati. Il taccuino contiene contratti di compravendita e testamenti, scritti prevalentemente in lingua italiana. Nel caso di sei testi in glagolitico, che qui prenderemo in esame, si tratta dei contratti che testimoniano la compravendita degli ulivi, e la struttura dei testi rispecchia le convenzioni amministrative di quell'epoca; cosicché, oltre alla posizione degli alberi in questione, il testo ci fornisce anche i nomi dei testimoni, dei "*štimađuri*", e le cifre delle transazioni.

Ogni testo segue uno schema prestabilito che ci permette di conoscere le convenzioni dello stile amministrativo di quel periodo, tranne nel caso di uno dei testi (T6) che presenta uno strano allontanamento dalle norme amministrative allora in vigore. Nel testo, infatti, non si riportano soltanto i dati riguardanti gli ulivi, gli acquirenti e i venditori, ma offre anche un'immagine della posizione sociale della donna a Sali alla fine del XVIII secolo. Il più grande valore di questi testi sta nel fatto che presentano una testimonianza della lingua di quel periodo, il che si trova in base di questo lavoro. La scoperta dei testi non è soltanto un contributo significativo al patrimonio glagolitico di Sali, ma si tratta di una prova che a Sali esistano sicuramente anche altri testi simili, ancora sconosciuti, che sarebbero un indicatore ulteriore della viva presenza dell'attività glagolitica in questo paese.

Parole chiave: Sali, glagolitico, contratto di compravendita

Podaci o autorici:

Ivana Petešić u sklopu postdiplomskog studija 'Humanističke znanosti' obavlja dužnost demonstratora na Odjelu za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, Obala kralja Petra Krešimira VI. 2., 23 000 Zadar.

Živi u Salima na Dugom otoku.

Tel.: 023/377-257

ivana137@gmail.com